

Nation, folk och ras

Språkstriden i svensk militärattachérapportering under mellankrigstiden

Finlands självständighet i första världskrigets slutfaser förbättrade Sveriges säkerhetspolitiska läge. Den ”ryska” gränsen gick inte längre längs Torne älv utan Finland blev en buffert. Finlands självständighetsprocess ingick i en omstöpning av hela Östersjöområdet med nya stater, inbördes- och befrielsekrig samt stormaktsinblandning. Mellankrigstiden blev därför synonym med statsbyggnad för Finland, Estland, Lettland, Litauen och Polen.¹ Sveriges och Finlands gemensamma historia präglade inledningsvis bilden av Finland i den svenska elitens ögon. Men statsbyggnadsprocessen i Finland innebar också nationsskapande med nya identiteter kopplade till folk, ras, etnicitet, språk och stat, när det multietniska imperiets lojaliteter ersattes av nationell plikt.² Språkfrågan handlade om finska statens formering – en process i vilken den svenskspråkiga minoritetens roll ifrågasattes. Men hur betraktades språkfrågan av den svenska statens militära representanter i Finland – militärattachéerna?

1. Se exempelvis Timothy Snyder, *The Reconstruction of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus 1569–1999* (New York & London 2003), s. 2. Se även Kristian Gerners diskussion om nationsbyggandets principer i de nya staterna i Centraleuropa, i *Centraleuropas historia* (Stockholm 2004), s. 78–79, 107.
2. Anders Ahlbäck & Ann-Catrin Östman, 'Manligt medborgarskap och samhällsreformer i Finland 1918–1960', *Historisk Tidskrift för Finland* 2012:1, s. 8–9 (författarna använder begreppet integral nationalism med referenser till Juhani Mylly); Max Engman, *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*, Finlands svenska historia 3, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland (SSLS) 702:3 (Helsingfors & Stockholm 2016), s. 371–372; Torsten Gihl, *Den svenska utrikespolitikens historia IV. 1914–1919* (Stockholm 1951), s. 405.

Syftet med denna uppsats är att analysera vilken roll språkfrågan intog i de svenska militärattachéernas rapportering. Det handlar om militärattachéernas *perception* av Finland och vilken roll svenskt respektive finskt antogs spela i formerandet av Finland. Begreppet perception kommer från politisk psykologi och innebär en analys av individers/gruppers utvidgade föreställningsvärld. Studien handlar också, på ett övergripande plan, om hur den svenska säkerhetseliten försökte infoga Finland i en säkerhetsregim – ett lösare arrangemang av stater med likartade värde- och normsystem, samt på vilket sätt språkfrågan påverkade detta. För Sverige var huvudfienden hela tiden Sovjetunionen, ända fram till mitten av 1930-talet när Tyskland seglade upp som ett likvärdigt hot. Finland spelade här en viktig roll för Sverige, men det var en villkorad roll där Finland behövde knytas närmare den skandinaviska kretsen.³

Den tidigare forskningen om språkfrågans utrikes- och säkerhetspolitiska betydelse i svensk-finska relationer pekar i olika riktning, men visar också att det fanns skillnader mellan olika grupper av svenska militärer. Där fanns exempelvis attachéerna – de officiella militärdiplomaterna. Men där fanns också de många svenskar som hade tjänstgjort i Finland under inbördeskriget och som bevarade sitt kontaktnät under mellankrigstiden. Ingen av dessa grupper var däremot homogena. Ibland handlade det om samma individer och ibland om motsättningar mellan generationer av officerare. En analys av Sveriges officiella representanter sker därför i skärningsfältet minoritetsfrågor, militära bedömningar av framtiden och svenska officerares grupptillhörigheter. En faktor som spelar in är också hur en ”gammal” stats representanter betraktade en ”ny” stats minoritetsfrågor. I fallet Finland fick detta en särskild karaktär då den största minoriteten var svenskspråkig.⁴ Rasdimensionen fanns också med som en del i perceptionen av Finland och språkfrågan. Studien är en del av forskningsfältet Ny diplomatisk

-
3. Säkerhetsregimer som begrepp har diskuterats av bland andra Robert Jervis i 'Security regimes', *International Organization* 36/2 (Spring 1982), s. 357–378. Jämför Piotr Wawrzeniuk, 'Med udden österut. Historia och ras i Finland i polsk militärattaché-rapportering', *Historiska och litteraturhistoriska studier* 88 (Helsingfors 2013), s. 197–208. Han har analyserat den polska synen på relationen mellan svensk- och finskspråkiga i Finland under mellankrigstiden.
 4. Frågan har diskuterats av Fredrik Eriksson i 'Allianser i östersjöområdet. Randstaterna i svensk militärrapportering 1919–1925', *Militärhistorisk tidskrift* 2019 med referenser till Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Oxford 2007).

historia där fokus ligger på aktörerna (i det här fallet attachéerna). Utrikespolitik och inrikespolitik ligger nära varandra och inhemska och kulturella kontexter i attachéernas hemland formar bilden av de stater man bedömer. Aktörernas perception av sin omgivning är avgörande, men lika avgörande är synen på den egna statens intressen. Säkerhetspolitiken formas i en process där föreställningar paras med intressen, normer, värderingar, representationer, kontakter, information, inrikespolitik och organisatoriska krafter.⁵

Den övergripande frågeställningen är hur svenska militärattachéer beskrev språkstriden samt vilken betydelse de menade att den hade för den finska militära utvecklingen och för relationerna mellan Sverige och Finland. Huvudfokus ligger på de perioder när motsättningarna i språkfrågan var som hetast – i början av 1920-talet, omkring 1930 med depressionen och Lapporörelsen samt i mitten av 1930-talet när Finland 1935 proklamerade den skandinaviska utrikespolitiska linjen.⁶ Ytterligare en viktig aspekt är hur attachéernas analys av språkfrågan färgades av såväl deras egna föreställningar och personliga relationer som av informationstillgången. Studiens fokus på språkfrågan styr periodiseringen, den handlar exempelvis inte om Ålandsfrågan som sådan, utom det att Ålandsfrågan påverkade språkfrågan. Uppsatsen berör heller inte de svensk-finska stabsöverläggningarna 1933–1934, inte heller Stockholmsplanen 1939 och heller inte vinterkriget.

Sverige och språkfrågan i tidigare forskning

Relationen mellan Sverige och Finland under mellankrigstiden följde ett antal trender med upp- och nedgångar. Men relationen till Finland handlade också om svensk inrikespolitik där högern, mitten och vänstern hade olika förhållningsätt. Den svenska regeringens hållning till den vita sidan i inbördeskriget infekterade inledningsvis relationerna mellan staterna. I februari 1918 genomfördes Ålandsexpeditionen efter officiella kontakter mellan svenska regeringen och Ålandsrörelsen.

5. Louis Clerc, *La Finlande et l'Europe du Nord dans la diplomatie française. Relations bilatérales et intérêt national dans les considérations finlandaises et nordiques des diplomates et militaires français, 1917–1940* (Bruxelles 2011), s. 21–23.

6. I uppsatsen används begreppet svenskspråkig för att beskriva de svensktalande i Finland. På samma sätt används ordet äkttfinsk för att beskriva de mer finskaktivistiska kretsarna. De svenska militärattachéerna använde ofta beteckningen fennomaner om äkttfinska grupper, och de använde även olika beteckningar för svenskspråkiga.

Sveriges enda intervention i inbördeskriget riktades därför mot den finska regeringen.⁷ Ålandsfrågan spillde över i Finlands konstitutionella spörsmål åren 1918–1921. Ålandsseparatismen, med svenskt stöd, och radikala svenskspråkiga grupper hotade den finska statsformeringen. Historikern Henrik Meinander karaktäriserar språkstriden som en kollision mellan parallella konstruktionsprocesser av ”finskhet” och ”svenskhet” som följde inrikespolitiska motsättningar i kombination med klassmotsättningar. Oftast handlade språkfrågan om utbildning, men den kunde komma upp till ytan i vilken fråga som helst.⁸

Den svenska regeringen uppfattade språkfrågan som finsk inrikespolitik. Exempelvis var regeringen positiv till att språkfrågan ”löstes” i 1919 års grundlag, men den måste samtidigt hantera en upprörd svensk opinion som stördes av äktfinska agitation. Hos den svenska politiska eliten antog man att de mest extrema äktfinska yttringarna inte var representativa för den finska majoritetens uppfattningar. Men det fanns en skillnad mellan regeringen och den svenska opinionen.⁹

Sverige sökte under 1920-talet säkerhet genom ”traditionell” neutralitet, baserad på småstatsrealism och negativ syn på allianser, även om man var medlem i Nationernas förbund (NF). Finland var också medlem av NF men försökte komplettera detta med en randstatsallians.¹⁰ Försöken att skapa en allians mellan Finland, Estland, Lettland och Polen under 1920-talet sågs av den svenska eliten som ett polskt projekt. Polen ansågs vara den pådrivande parten, men med en alltför äventyrlig utrikespolitik.¹¹ Språkfrågan spelade in i säkerhetspolitiken och delar av den äktfinska opinionen såg densamma som uttryck för

7. Gihl, *Den svenska utrikespolitikens historia*, s. 354–375; Engman, *Språkfrågan*, s. 361.

8. Henrik Meinander, *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015*, Finlands svenska historia 4, SSSL 702:4 (Helsingfors & Stockholm 2016), s. 11–17; Engman, *Språkfrågan*, s. 352, 366.

9. Krister Wahlbäck, *Jättens andedräkt. Finlandsfrågan i svensk politik* (Stockholm 2011), s. 120–121, 127.

10. Kent Zetterberg, ’Sverige och drömmen om Finland och Norden under 1800-talet. Reflexioner om skandinavismen, det nationella uppvaknandet i Finland och Sveriges relationer till Finland och Ryssland (under tsartiden) 1809–1917’, Anders Björnsson & Tapani Suominen (red.), *Det hotade landet och det skyddade. Sverige och Finland från 1500-talet till våra dagar, historiska och säkerhetspolitiska betraktelser* (Stockholm 1999), s. 110; se även Alf W. Johansson & Torbjörn Norman, ’Den svenska neutralitetspolitiken i historiskt perspektiv’, Bo Hugemark (red.), *Neutralitet och försvar. Perspektiv på svensk försvarspolitik 1809–1985* (Stockholm 1986), s. 13–14.

11. Eriksson, ’Allianser i östersjöområdet’.

en icke-skandinavisk linje. Bland äktfinska krafter fanns en uttrycklig motvilja mot att över huvud taget beteckna Finland som en nordisk stat. Det fanns därmed en länk mellan randstatspolitik, språkfråga och gnissel i de svensk-finska relationerna.¹²

Språkfrågans roll i svensk säkerhetspolitisk perception av Finland var viktig eftersom den påverkade den ”inre” sammanhållningen och följaktligen den militära kapaciteten. De svenskspråkiga grupperna stod i svenska ögon för det skandinaviska medan äktfinnarna stod för den ”östliga” randstatspolitiken (bakom vilken Polen vilade). Den svenske attachén i Helsingfors skrev exempelvis i mars 1932, efter Mäntsäläupproret, att han antog att polackerna låg bakom statskuppöversöket.¹³ I den polske militärattachéns rapportering till Warszawa från Helsingfors förekom generellt likartade synsätt som i de svenska bedömningarna. Den polska attachén menade att de svenskspråkiga, trots sin numerära litenhet, stod för Finlands västerländska kultur – och för en skandinavisk hållning. Äktfinska grupper stod enligt samma föreställning för en aktivistisk linje där Finlands och Polens intressen sammanföll – randstatsorienteringen.¹⁴ För samtidens betraktare kunde språkfrågan lätt uppfattas som en balansakt mellan olika vägar för Finland.

Svenska och finska militära relationer under mellankrigstiden

Ytterligare en dimension av de svensk-finska relationerna var de rent militära. Den gängse bilden är att Sverige och Finland började samverka militärt i början av 1930-talet, och att samarbetet kröntes av Stockholmsplanen 1939. Många svenska officerare i ledande ställning under det tidiga 1920-talet var äldre samt politiskt och militärt konservativa. Generaler som Knut Gillis Bildt, Lars Tingsten och Carl Gustaf Hammarskjöld (som efterträdde varandra som generalstabschefer fram till 1930) bar med sig erfarenheterna från Ålandsexpeditionen, och dessa erfarenheter manade till försiktighet i relationerna

-
12. Jorma Kalela, *Grannar på skilda vägar. Det finländsk-svenska samarbetet i den finländska och svenska utrikespolitiken 1921–1923* (Borgå 1971), s. 170–173, 240–241.
 13. Meddelande no. 26 den 7 mars 1932 från Nyqvist till chefen för generalstabens utrikesavdelning, Utrikesavdelningen vol. Ela:25, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm. Jämför Kalela, *Grannar på skilda vägar*, s. 172 som betonar att randstatspolitiken förstärkte äktfinsk motvilja att betrakta Finland som en nordisk stat.
 14. Wawrzeniuk, 'Med udden österut' s. 205–207. I studien uppmärksammas också att den polska attachén överstelöjtnant Jaroszewicz förnekade all polsk inblandning i Mäntsäläupproret.

med Finland. Samma grupper var av hävd tyskvänliga, tillhörde den svenska högern och försökte bevara den svenska krigsmaktens storlek i kamp mot socialdemokrater och liberaler.¹⁵ Denna grupp av officerare identifierade sig med de svenskspråkiga finländska officerarna som ofta hade tjänstgjort i Ryssland och sedan kommit i ledande ställning vid självständigheten. För dessa grupper var äktfinsk nationell agitation en ren utmaning.

I finländsk forskning har språkfrågans betydelse tonats ned, åtminstone gällande svenska militärer. Enligt historikern Martti Turtola fanns ett hemligt militärt samarbete mellan Sverige och Finland 1923–1939. Detta sköttes av finsk och svensk generalstab, utan koppling till de respektive regeringarna, och samarbetet hanterades inte av militärattachéerna.¹⁶ Frågan är dock vilken karaktär samarbetet hade och vilket dess syfte var. I en större jämförelse av militärattachéer från olika stater framträder nämligen allmänna mönster, som av vissa kan tolkas som hemliga överenskommelser, men som sannolikt hade en vidare innebörd. Det fanns nämligen starka band mellan svensk och finsk militär under mellankrigstiden, men det handlade främst om kunskapsutbyte, där Finland sökte sakkunskap och formell militär utbildning i Sverige. Detta skedde främst genom studieresor och lärarutbyten.¹⁷ Översten och historikern Max Sjöblom har utforskat svensk-finska militära relationer och visat på starka professionella band mellan officerskårerna. Finska officerare studerade inledningsvis i Sverige och vice versa, svenska officerare undervisade inledningsvis på finska krigshögskolan och svenska officerare hade skapat stabsrutinerna i Finland redan under inbördeskriget. De finska officerare som studerade i Sverige i början av 1920-talet kom i ledande ställning under 1930-talet. Sjöblom pekar på en svensk intressegemenskap med

-
15. Erik Lönnroth, *Den svenska utrikespolitikens historia V. 1919–1939* (Stockholm 1959), s. 58 (om Sveriges relationer till Finland under mellankrigstiden); Arvid Cronenberg, 'Säkerhetspolitik och krigsplanering. Huvudlinjer i arméns operativa planering 1906–1945', Bo Hugemark (red.), *Neutralitet och försvar. Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809–1985* (Stockholm 1986), s. 112–118; Wahlbäck, *Jättens andedräkt*, s. 132.
 16. Martti Turtola, *Från Torne älv till Systerbäck. Hemligt försvarssamarbete mellan Finland och Sverige* (Stockholm 1987). Historikern Anders Ahlbäck tolkar relationen mellan Sverige och Finland annorlunda än Turtola, se Anders Ahlbäck, 'Rapport från det militära samarbetets vardag. Finska militärattachéers syn på Sverige och svensk-finsk militär samverkan, 1924–1939', *Militärhistorisk tidskrift 2011–2012* (2013), s. 91–115.
 17. Ahlbäck, 'Rapport från det militära samarbetets vardag'.

Finland och en samsyn rörande hur försvaret mot det sovjetiska hotet skulle ordnas.¹⁸

Intressegemenskapen var tydligast mellan yngre svenska officerare som hade tjänstgjort i Finland 1918 och deras finska dito. På samma sätt som de svenskutbildade finska officerarna kom i ledande ställning, hamnade de Finlandsfrivilliga på ledande poster i generalstabens. Ett exempel var Axel Rappe som i boken *Sveriges läge* proklamerade att Sverige och Finland var militärt sammanlänkade. Rappe hade tjänstgjort som chef för operationsavdelningen i Savolaxgruppens stab och senare i april 1918 som stabschef vid finska östarmén.¹⁹ Andra centrala gestalter var Carl August Ehrensvärd (arméchef 1948–1957) som 1918 tjänstgjort som major i Skärgårdens frikår. Där fanns också Archibald Douglas (arméchef 1944–1948) som varit generalstabsofficer i finska högkvarteret 1918. Också Helge Jung (överbefälhavare 1944–1951) tillhörde samma krets, även om han aldrig hade tjänstgjort i Finland. Samtliga ingick i den inflytelserika kretsen kring *Ny Militär Tidskrift* som aktivt drev Finlandsfrågan och agiterade för svensk upprustning. I boken *Antingen – eller* skrev Jung 1930 att Sverige och Finland borde försvaras tillsammans och att det därför behövdes upprustning av försvaret – detta inte minst eftersom Sverige kunde komma att behöva intervensera militärt i Finland genom NF. Argumentationen handlade samtidigt om att knyta upp den svenska vänstern kring försvaret, eftersom de var de mest entusiastiska NF-förespråkarna.²⁰

Språkfrågan tockades utifrån dessa svenska inrikespolitiska ramar, blandades med en upplevd svensk-finsk intressegemenskap, som samtidigt kombinerades med en motvilja till alltför radikala äktfinska yttringar. Intressegemenskapen mellan svenska och finska militärer var inte oproblematiske i den svenska politiska diskursen under 1920-talet, präglad av starka motsättningar mellan höger och vänster – den så kallade minoritetsparlamentarismens tid före den socialdemokratiska hegemonin.²¹ Språkfrågan var följaktligen en del av ett större problem-

18. Max Sjöblom, 'Växelverkan över Bottenviken. Det svenska inflyttandet över finsk krigskonst', *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift* 2018:4.

19. Axel Rappe, *Sveriges läge. En krigspolitisk studie* (Stockholm 1923), s. 101–105; Göran Andolf, 'Axel Rappe d.y.', Gunnar Artéus (red.), *Svenska officersprofiler under 1900-talet* (Stockholm 1996), s. 204–209.

20. Arvid Cronenberg, *Militär intressegruppspolitik. Kretsen kring Ny Militär Tidskrift och dess väg till inflytande i 1930 års försvarskommission* (Stockholm 1977).

21. Lönnroth, *Den svenska utrikespolitikens historia*, s. 9.

komplex som åskådliggjorde svenska militära bedömningar av Finlands statsformering.

Attachéerna och källorna

Den viktigaste anledningen att studera militärattachéer är att de alla var höga officerare vid generalstaben som bedömde den säkerhetspolitiska omgivningen för såväl generalstabens som försvars- och utrikesdepartementens (UD) räkning. Militärattachéerna formade som säkerhetspolitiska aktörer informationen som låg till grund för beslutsfattandet. Militärattachéerna bidrog med det mesta av den information om utländska förhållanden som inkom till generalstaben. Attachéernas analyser kombinerat med UD:s rapporter samt tidningsgenomgångar, och sporadisk information från resande officerare utgjorde grunden för generalstabens beslutsfattande. Det var först i och med andra världskrigets utbrott som svensk underrättelsetjänst förstärktes och utvecklades.²² Under mellankrigstiden var Helsingfors en av de viktigare posterna för svenska militärattachéer. Det handlade delvis om Finland, men i lika hög grad om att samla information om Sovjetunionen. Till saken hör också att det saknades en militärattaché i Sovjetunionen under en stor del av 1920-talet. Därför var attachéerna i Helsingfors, Berlin, Warszawa och senare Riga lyssnarposter österut.²³

Attachéerna befann sig mellan två olika byråkratiska strukturer, dels den diplomatiska eftersom de var underställda beskickschefen och därmed indirekt UD, dels generalstaben som de också var underställda och till vilken de rapporterade.²⁴ Studien fokuserar på den information som sändes från Helsingfors till Stockholm. Många av militärattachéerna var övertygade Finlandsvänner och positiva till svensk-finskt samarbete. I Helsingfors hamnade de däremot i en problematisk mellanställning. De rapporterade hem till Sverige, som förde en försiktig neutralitetspolitik med hänvisning till NF. Detta skedde

22. Wilhelm M Carlgren, *Svensk underrättelsetjänst 1939–1945* (Stockholm 1985), s. 12.

23. Fredrik Eriksson, 'Att bedöma framtiden. Svenska militärattachéer i östersjöområdet 1920–1939', *Personhistorisk tidskrift* 2012:2, s. 173–189; Wilhelm M. Carlgren, *Svensk underrättelsetjänst 1939–1945* (Stockholm 1985).

24. Gunnar Åselius, 'Militärattachéerna i S:t Petersburg. En undersökning av det svenska underrättelseväsendets professionalisering 1885–1917', *Militärhistorisk tidskrift* 1990, s. 7–44; Berndt Fredriksson, 'Kriget och utrikesförvaltningen. En studie av försvarsattachéernas verksamhet', Peter Ericson et al. (red.), *Allt på ett bräde. Stat, ekonomi och bondeoffer. En vänbok till Jan Lindegren* (Uppsala 2013), s. 379–382.

oavsett om regeringen var vänster, mitten eller höger. Samtidigt var attachéerna själva ofta övertygade om behovet av militärt samarbete. Attachérollen hade därför en inneboende dubbelhet mellan att vara officiell diplomat och militär specialist. Exempelvis skulle alla rapporter från attachén underställas beskickningschefen som dock inte behövde godkänna dem. Av den anledningen fanns även mindre officiella kontaktvägar mellan attachén och generalstaben, i form av meddelanden och handbrev som inte underställdes beskickningschefen.

Genom analysen vill jag förstå militärattachéernas perception av språkfrågan, hur de beskrev den och om möjligt även varifrån deras information kom. Det innebär att militärattachéernas rapporter, meddelanden och handbrev har analyserats, och i vissa fall även deras rese-rapporter från studieresor till Finland.

I studien analyseras attachéernas bedömningar av språkfrågan med utgångspunkt i en vidare förståelse av densamma. Genom att analysera vilka begrepp som används för att beskriva språkfrågan försöker jag komma åt de dominerande tankemönstren hos militärattachéerna.²⁵ Men en lika central del av analysen är vad deras rapporter bygger på – attachéerna traderade nämligen information från sagesmän, men omformade den samtidigt till sin egen. Detta gällde särskilt om sagesmännens information passade in i attachéernas egen världsbild. De delar som analyseras i denna uppsats är historiens betydelse för förståelsen av språkfrågan, de politiska dimensionerna samt rastänkan-dets roll. Historien spelade en väsentlig roll i attachéernas syn på språkfrågan, där de svenskspråkiga gruppernas betydelse antogs ha varit central för Finlands utveckling. Sveriges och Finlands gemensamma historia var en grund i förförståelsen och tolkades oftast negativt av äktfinnarna. Den politiska dimensionen i bedömningarna var likaledes viktig, där synen på höger och vänster spelade in. Här finns också attachéernas syn på inbördeskriget där det röda betraktades som finskt och det vita som svenskt. Här finns tillika attachéernas syn på olika officersgrupper: svensk- respektive finskspråkiga, skyddskårister och officerare på stat, jägare och de officerare som hade tjänstgjort i Ryssland. Slutligen finns också rastänkandet med bland de analytiska kategorierna. Rastänkandet ingick som en integrerad del i tidens tänkande, men var

25. Se exempelvis Per Jansson, *Säkerhetspolitikens språk. Myt och metafor i svensk säkerhetspolitisk diskurs 1919–1939* (Lund 1991), s. 21.

Leonard Lagerlöf (1872–1966) var attaché i Helsingfors 1918–1922 och upplevde hur Ålandskonflikten påverkade de svensk-finska relationerna. Senare överstelöjtnant vid Norra skånska regementet. Bild: Armémuseums arkiv.

Egon Tengberg (1889–1949) var attaché i Helsingfors första gången en kort period under 1935 och sedan 1936–1937, i ett läge när de svensk-finska relationerna var betydligt närmare än under Ålandskonflikten. Senare överste och chef för centrala värnpliktsbyrån. Bild: Armémuseums arkiv.

inte en sammanhållen ideologi med tydliga ramar. I stället blandades pseudovetenskapliga tankar om ras med en klimatsdiskurs. Där fanns synen på nationalkaraktärer som blandades med tankar om miljöns betydelse. Här ingick också bildningstankar där det svenska språket blev synonymt med västerländsk civilisation. Alla dessa kategorier blandades med strikta militära bedömningar av utbildning, beväpning, övning och organisation. Detta var grunden för militärattachéernas perception av Finland och språkfrågans roll i densamma.

Attachéerna vars rapporter jag har analyserat kommer från Leonard Lagerlöf, Frey Rydeberg, Gustaf Nyqvist, Carlos Adlercreutz och Egon Tengberg.²⁶ Major Lagerlöf tjänstgjorde i Helsingfors 1920–1923 och hade en gedigen underrättelseutbildning. Efter Krigshögskolan 1901–1902 var han i omgångar generalstabsaspirant 1906–1918, främst med

26. Uppgifterna för samtliga militärattachéer är hämtade från uppslagsverket *Arméns rulla* samt Tjänsteförteckning 1927 och 1930 års sammanställningar, Tjänsteförteckningar generalitetet, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

underrättelseuppgifter. Han hade statsstipendium för språkstudier i Finland 1911–1912 och lärde sig finska och ryska där. Han avlöstes 1923 av Frey Rydeberg som hade gått Krigshögskolan 1908–1909 och varit generalstabsaspirant 1911–1913, också med underrättelseuppgifter. Han vistades i Ryssland med statsstipendium 1913 och tog senare examen i ryska vid Lunds universitet. Rydeberg var författare till böcker om Sovjetunionen och chef för utrikesavdelningen under 1930-talet. Åren 1928–1932 tjänstgjorde Nyqvist som attaché, men hade inte samma underrättelsebakgrund som föregångarna. Som generalstabsaspirant 1913–1916 hade han haft utredningsuppgifter bland annat i generalstabens organisationsavdelning och hade deltagit i utredningar i anslutning till 1925 års försvarsbeslut. Han var redaktör för *Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift* 1926–1928. Nyqvist var en framträdande försvarsdebattör som stod högerpartiet nära och var 1924–1928 sekreterare i Allmänna försvarsföreningen samt redaktör för tidskriften *Vårt försvar*. Nyqvist var omstridd som militärattaché och låg i konflikt med företrädaren Rydeberg. Nyqvist själv tolkade det som att han tillhörde förlorarna i striden om det svenska försvarets framtida utformning och därför var han persona non grata. I försvarsstriden stod högern med en traditionell försvarspolitik baserad på flottan, och med Ålandsaktivismen i bagaget, mot kretsen kring Jung och de finlandsfrivilliga, med en mer armé- och flyginriktad försvarsmakt. Av dessa anledningar hamnade Nyqvist på kollisionskurs med såväl Rydeberg som kretsen kring Helge Jung och även med jägarofficerare i Finland.²⁷

Efter Nyqvist kom Carlos Adlercreutz som hade erfarenhet från Finland då han som generalstabsaspirant 1923–1925 hade följt utbildningen vid förband i Finland 1929. Efter attachétiden 1932–1936 blev han chef för Generalstabens utrikesavdelning och reformerade denna till Försvarsstabens underrättelseavdelning. Han moderniserade den svenska underrättelsetjänsten under andra världskrigets första år. Efter

27. Turtola, *Från Torne älv*; Herbert Tingsten, *Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen* (Stockholm 1944), s. 162–165 om brytningar mellan högern och de finlandsfrivilligas synsätt. Allmänna försvarsföreningen var en försvarsvänlig organisation, närtstående högern. I Sverige förekom en stor motsättning om försvarets framtida utformning. Det fanns två motstridiga försvarskommissioner – där högern stödde den så kallade Åkermanska utredningen som var flottvänlig. Mot den stod 1930 års kommission, närtstående liberaler och socialdemokrater, där armé- och flygvänliga dominerade.

att han lämnat chefsställningen återgick han till posten som militärattaché i Helsingfors 1942–1944. Åren 1936–1937 tjänstgjorde major Egon Tengberg i Helsingfors. Han var en interimslösning och skulle snart ersättas av Curt Kempff. Tengbergs inriktning var inte primärt underrättelsetjänst utan han hade som aspirant vid Generalstaben 1925–1928 tjänstgjort vid lantförsvarets kommandoexpedition. Han hade dock erfarenhet av utlandstjänst i Schweiz.

Språkstriden i den ”nya staten” 1918–1921

Major Lagerlöf påverkades direkt av Ålandskonflikten, då han som officiell svensk representant utslöts från informationstillgången. Han fick inte tillgång till sina finska motparter i generalstaben, utan fick främst uppgifter i andra hand, från andra militärattachéer, eller från lokal press. I juni 1920 skrev han att han kanske borde återkallas till Stockholm eftersom han hade mycket svårt att få tillgång till information. Han påpekade samtidigt att kungens mottagande av Ålandsdeputationen på svenska flaggans dag den 6 juni 1920 hade eldat på stämningen i Finland. Den finska massan hade, enligt Lagerlöf, gripits av ett verkligt hat till Sverige.²⁸ Ålandsfrågan, som vid det tillfället låg för avgörande hos NF, radikaliserade samtidigt stämningarna i Finland, både hos de svenskspråkiga i Österbotten och bland majoritetsbefolkningen i landet. Även om författningen som antagits av riksdagen i juni 1919 stipulerade att svenskan och finskan var likställda språk, fortsatte motsättningarna. Den svensknationella rörelsens krav innefattade svenskt självstyre, svenskspråkiga län, ett svenskt kyrkostift och undervisning på svenska på alla nivåer. De finlandssvenska beväringarna skulle vidare tjänstgöra i helsvenska förband, med svenska som kommandospråk, svenskspråkiga officerare och vara förlagda i svenska områden. Kraven avlogs. Historikern Pekka Kalevi Hämäläinen menar att det var den olösta Ålandsfrågan som drev på den österbottniska, svenskspråkiga befolkningens krav.²⁹

Under 1920 fortsatte motsättningarna i språkfrågan trots att författningen likställde finska och svenska. I Lagerlöfs rapporter från 1920

28. Handbrev no. 16 den 8 juni 1920 från major Lagerlöf till chefen för utrikesavdelningen, Utrikesavdelningen vol. Ela:5, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

29. Pekka Kalevi Hämäläinen, *Nationalitetskampen och språkstriden i Finland 1917–1939* (Helsingfors 1968), s. 72–79.

förekom ofta en distinkt uppdelning mellan finskt och svenskt i Finland. I februari 1920 beskrevs grupperna i relation till den ”ryska faran”.

Först visade den sig [den finska folkgruppen] undfallande för förryskningssträvandena under zardömet's [sic!] sista tider; när tyskarna 1918 hitkommo, föll den i deras armar för att efter den tyska katastrofen med tämligen lätt hjärta mottaga och betrakta ententent och särskilt engelsmännen som sina verkliga räddare och vänner. Denna opålitlighet ligger nedärvd hos den finska nationaliteten; man kan dock förstå densamma, ty under långa tider av ofrihet får såväl den enskilda individen som ett folk så småningom dessa slavens utmärkande karaktärsegenskaper. Man har all anledning att befara, att det finska Finland en vacker dag kommer hälsa Ryssland som sin trogna bundsförvant. Men den svenska nationaliteten är av annat skrot och korn. Den torde icke så lätt komma att böja sig. Stämningen, åtminstone i Österbotten, är sådan, att man gör klokt i att räkna med, att den svenska befolkningen kan komma att kraftigt vädja till ”moderlandet” – en vädjan som Sverige – enligt min mening – icke för sin nationella heders skull kan avvisa. Jag tror fortfarande, att ett svenskt irredenta på finska fastlandet icke ligger utom möjlighetens gräns.³⁰

”Finnen” var i Lagerlöfs ögon både opålitlig och omogen, något som kom av social ställning, alternativt av nationalkaraktär. Den svenska folkgruppen, som också lytt under samma ryska herravälde, bedömde han däremot att hade varit motståndskraftig. Hans syn på karaktär, civilisation och ras blandades samman i en helhet. Detta skilde honom inte märkbart från andra svenskspråkiga debattörer, som exempelvis Eirik Hornborg. Denne menade exempelvis att det var de svenskspråkiga vita som räddat Finland undan kommunismen. Det röda draget fanns, enligt samma tankegångar, främst hos det finska folkelementet. I detta fanns också en klassdimension, där jordägande svenska bönder ställdes mot egendomslösa finska radikaler.³¹ Liknande tankegångar förekom i Lagerlöfs rapporter om det tidigare nämnda strejkhöret bland värnpliktiga i Österbotten i oktober 1920. Enligt rapporten ville de värnpliktiga inte skickas till Vasa eller Helsingfors, utan endast tjänstgöra nära hemmet.³² Lagerlöfs isolering i Helsingfors ledde till att hans analyser byggde på svenskspråkiga tidningars synsätt. Samtidigt var dessa uppfattningar hårdragna, men de passade väl in i en konservativt färgad bild av konflikten i Finland.

30. Meddelande no. 26 ”Angående den ryska faran” den 27 februari 1920 från major Lagerlöf, Utrikesavdelningen vol. E1a:5, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

31. Hämläinen, *Nationalitetskampen*, s. 30–36.

32. Rapport Litt. C. 66, ”Angående värnpliktsstrejkhöret i Österbotten” den 28 oktober 1920, från major Lagerlöf, Utrikesavdelningen vol. E1a:4, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

I Lagerlöfs analys av den finska pressen fanns några återkommande punkter. Sverige beskrevs som vekt och undfallande i majoriteten av den finländska pressen, och mer aktivistiska tidningar hävdade att krig var en lösning på Ålandsproblemet. Indirekt var det också en lösning på svenskspråkig separatism. Lagerlöf gav den finländska pressen delvis rätt i att den finska krigsmakten hade mer krigserfarenhet och var modernt utrustad. Men å andra sidan menade han att den finska officerskåren bestod av bristfälligt och ovetenskapligt utbildade medelmåttor. Anledningen till den överlägsna attityden i den finländska pressen var, enligt Lagerlöf, att Sverige valt att inte manifesteras sin militära övermakt, utan agerat undfallen.³³ Enligt Lagerlöfs rapportering fanns det en koppling mellan svenska inrikespolitiska problem och hur dessa tolkades i Finland. Sverige beskrevs som svagt, antimilitaristiskt och en "före detta" stormakt. Lagerlöf rapporterade hem till Stockholm att han ansåg att Sveriges politik var ett svaghetstecken. Hans rapporter speglade därför bilden av Sverige i Finland men hans rapporter skrevs samtidigt med en udd mot, som han såg det, svensk svaghet.

En av punkterna i resonemangen var att segern i inbördeskriget gett finska armén krigserfarenhet och en överlägsen attityd. Det fanns ett drag av harm i Lagerlöfs analys, där beskrivningen av det "svaga" Sverige i hög grad handlade om den svenska militärens bild av svenska beslutsfattare. Det fanns därför en relation mellan det studerade objektet – Finland, och den egna förförståelsen – Sverige. Det svenska agerandet i Ålandsfrågan symboliserade svaghet med udden riktad främst mot vänstern, men ibland även mot en äldre kraftlös höger. I detta låg föreställningar om parlamentarismens svaghet och en negativ bild av NF, som sammankopplades med pacifism. Däremot var det inte den gängse militära bilden att Sverige skulle sätta hårt mot hårt i Ålandsfrågan. Tvärtom menade många svenska militärer att det svenska agerandet med Ålandsexpeditionen var falskt. Föreställningen var att det vita Finland slogs mot kommunisterna, och att den svenska regeringen högg Finland i ryggen. Några av dessa militärer var exempelvis Axel Rappe och Carl August Ehrensvärd.

33. Rapport Litt. C. 47, "Den militära situationen sedd mot Ålandsfrågans bakgrund" den 17 juni 1920 från major Lagerlöf, Utrikesavdelningen vol. E1a:4 och Rapport Litt. D. 50, "Angående finskt omdöme om Sveriges krigsmakt" den 28 juli 1921 från överstelöjtnant Lagerlöf till Försvarsdepartementet, Utrikesavdelningen vol. E1a:6. Båda i Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

I Lagerlöfs rapporter var rasdimensionen blandad med historiska resonemang. Den svenskspråkiga gruppen i Finland var inte homogen i Lagerlöfs ögon, utom när det gällde just dess överlägsna kulturella status. De svenskspråkiga stod för västerländsk civilisation och vit motståndsvilja, medan det ”finska” Finland beskrevs som passivt, undergivet, outvecklat och ”rött”. Eftersom de svenskspråkiga antogs ha varit immuna mot det ryska inflytandet blev det egentligen till en ras- och eller kulturmässig fråga. De svenskspråkiga, särskilt i Österbotten, var motståndskraftiga i motsats till undergivna finnar och veka svenskspråkiga stadsbor i söder. Även Henrik Meinander påpekar att de svenskspråkiga grupperna var splittrade i politiskt hänseende – med allt från rasaktivister till tyskvänliga monarkister och en röd arbetarrörelse.³⁴ Problematiken illustrerar hur både svensk- och finskspråkiga organisationer utvecklades simultant.

Bland skyddskårister och värnpliktiga 1920–1923

Upprättandet av den finska armén efter inbördeskriget var en konfliktfylld historia och det fanns motstridiga linjer gällande hur försvaret skulle organiseras. Ett förslag var ett milisförsvaret i stället för värnplikt, som ett medel mot pennalism, preusseri och kasernering. I bakgrunden fanns en revolutionsrisk med att samla och utbilda beväringar i kaserner, eftersom det kunde innebära att röda krafter nästlade sig in. Revolutionsrisken förekom i diskussionen om försvarets organisering. Skyddskåren hade tillkommit som en lösning på interna säkerhetsproblem och som ett svar mot behovet av snabbt gripbara militära förband. Språkfrågan berörde skyddskåren så till vida att basen för rekryteringen fanns i de vita miljöerna och bland agrarerna – där äktfinska uppfattningar var vanliga. Men skyddskåren var ingalunda homogent äktfinsk, även om det periodvis framstod så i den svenska rapporteringen. I början av 1919 godkände riksdagen en tillfällig värnpliktslag med 18 månaders tjänstgöring för alla vapenföra män, och 1922 godkände riksdagen slutligen en permanent värnpliktslag med 12 månaders tjänstgöring.³⁵

34. Anders Ahlbäck, 'Årans och hjältarnas anspråk. Militär manlighet och de svenskspråkiga männens medborgarskap i det nya Finland, 1918–1925', *Historisk Tidskrift för Finland* 2012:1, s. 48–50. Jämför Meinander, *Nationalstaten*, s. 21.

35. De generella dragen i den finska försvarsfrågan har diskuterats av Ohto Manninen i 'De stridande parterna', Ohto Manninen (red.), *Finland 1917–1920. Volym 2. Ett folk i kamp* (Helsingfors 1995). Milisfrågan diskuteras av Anders Ahlbäck i *Soldiering and*

I Lagerlöfs analys framstod de olika förslagen som splittrande. Tanken på ett milisförsvar beskrev han som ”en halv avskrivning av försvarsväsendet”, särskilt som han också menade att försvaret redan från början saknade fast ledning.³⁶ I november 1920 skrev han att den finska armén var helt beroende av de svenskspråkiga, eftersom det var där den intellektuella kraften i Finland fanns. Även om svenskarna var en minoritet, var deras numerär viktig bland såväl manskap som officerare. De skillnader mellan olika svenska grupper i Finland som tidigare nämnts återkom i Lagerlöfs analys. De mest pålitliga grupperna fanns i Österbotten, medan svenskarna i Åboland och Nyland bedömdes vara uppblandade med finnar och av vekare karaktär. De mest motståndskraftiga ansåg han att var den självmedvetna och självägande bondeklassen i Österbotten.³⁷ Det röda inslaget bedömdes ännu våren 1921 vara starkt inom den finska befolkningen. Ett rött uppror befarades därför få starkt stöd, men skulle enligt Lagerlöf vara militärt försvagat, eftersom de ledande kommunisterna hade fördrivits. I framtiden kunde dock finnar som utbildats i Ryssland infiltrera landet. Skyddskåren var den centrala motkraften, medan armén som helhet bedömdes vara opålitlig och mottaglig för röd agitation. Lagerlöfs slutsats var att skyddskåren och den vita delen av armén sannolikt skulle kunna kuva ett rött uppror.³⁸

Under hösten 1921 försökte staten organisera relationerna mellan statsmakt, krigsmakt och skyddskår. Den så kallade ”skyddskårskonflikten” handlade om vilka roller de olika institutionerna skulle ha och vem som skulle ha befälet över skyddskåren. Lagerlöf skrev, i oktober 1921, att konflikten löstes när skyddskåren placerades under presidenten, i stället för under krigsministern. Den nye skyddskårs-

the Making of Finnish Manhood. Conscriptio and Masculinity in Interwar Finland, 1918–1939 (Åbo 2010), s. 72–87.

36. Meddelande no. 26, ”Angående den ryska faran” den 27 februari 1920 från major Lagerlöf, Utrikesavdelningen vol. EIa:5, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.
37. Rapport Litt. C. 77, ”Angående nationalitetsstriderna och Finlands försvar” den 26 november 1920 från major Lagerlöf, Utrikesavdelningen vol. EIa:6, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.
38. Rapport Litt. D.6, ”Angående frågan om Finlands försvar mot inre fiender” den 5 februari 1921 från major Lagerlöf, Utrikesavdelningen vol. EIa:6, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

En viktig del av militärattachéernas verksamhet var att delta vid olika firanden. Syftet var att visa intresse, men även att knyta kontakter för informationsutbyte. Bilden föreställer bland andra skyddskårchefen Lauri Malmberg och överste Per Zilliacus. Den senare var bland annat chef för den finländska generalstabens utrikesavdelning. Både Malmberg och Zilliacus ingick i de svenska militärattachéernas kontaktnät. Bild: Museiverket, Historiska bildsamlingarna.

chefen, generalmajor Lauri Malmberg, stabiliserade läget. I december 1921 skrev Lagerlöf att de röriga förhållandena i krigsmaktens organisationsfas spillde över i ideologiska motsättningar mellan språkgrupperna. Socialdemokraterna och agrarerna debatterade situationens ursprung, varvid agrarledaren Santeri Alkio påpekade att oredan i krigsmakten härrörde från ”den ryska andan”. Denna hade kommit in i armén med de officerare som tjänstgjort i Ryssland.³⁹ Konflikten handlade indirekt om språkfrågan, och Alkios uttalanden handlade om de officerare som tjänstgjort i Ryssland varav många var svenskspråkiga. Det kunde tolkas som ett inlägg i språkfrågan, men det fanns också ett genomgående klassperspektiv i agrarernas kritik. Agrarerna slog underifrån, från ett

39. Rapport Litt. no. D. 63, ”Angående skyddskårskonfliktens avveckling” den 14 oktober 1921 från överstelöjtnant Lagerlöf och Rapport Litt. no. D. 80 den 19 december 1921 från överstelöjtnant Lagerlöf, Utrikesavdelningen vol. El:6, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

småbrukarperspektiv, mot en svenskspråkig herrskapsklass som hade varit lojal med kejsaren.

Inledningsvis färgades Lagerlöfs rapporter av Ålandskonflikten. Men om man jämför ordvalen i hans rapportering med det som Anders Ahlbäck beskriver i sin studie av svenskspråkigas värnplikt, finns likheter. Lagerlöfs rapporter liknar det som skrevs i den svenskspråkiga pressen – särskilt i Österbotten. Det centrala i resonemanget är att Lagerlöf byggde sin rapportering på den mest tendensiösa delen av den svenskspråkiga pressen. Det betyder att språket i rapporterna överförde den ilska som togfördes i svenskspråkig press. Det innebar i sin tur att rapporterna riskerade ge en tendensiös bild av läget i Finland.

Major Frey Rydeberg ersatte Lagerlöf våren 1923. Det fanns en väsentlig skillnad mellan de två: Rydeberg var, till skillnad från sin föregångare, oftast positiv till utvecklingen. Detta hade delvis att göra med att relationerna mellan Sverige och Finland hade förbättrats efter att Ålandsfrågan lösts, men Rydeberg tillhörde en annan kategori av attaché – finlandsaktivisterna. Återkommande i rapporteringen, både från Lagerlöf och från Rydeberg, var den stereotypa föreställningen om att karga, kyliga och kärva klimat fostrade goda och demokratiska medborgare i sann Montesquieusk anda. Där fanns också en öst-västlig dimension där civilisation var ett västligt fenomen.⁴⁰ Värt att uppmärksamma är att liknande föreställningar uttrycktes av äktfinska grupper, där de själva distanserade sig från det svenska och västerländska.⁴¹ De svenska bedömningarna av den svenskspråkiga minoriteten i Finland byggde på uppfattningar om svensk överlägsenhet och västerländsk kultur. I relationen till Ryssland framstod det finska däremot som distinkt mer västligt – följaktligen mer kultiverat och civiliserat. I Lagerlöfs och Rydebergs rapportering förekom tankar om ras i den mer ”moderna” tappningen. Dessa blandades med uppfattningar från upplysningstänket om miljöns och klimatets betydelse för nationalkaraktern. Slutligen lades föreställningar till om den västliga civilisationens överlägsenhet kontrasterad mot östlig så kallad ”vankultur”.

40. Dessa föreställningar beskrivs av Ainur Elmgren, *Den allrakäraste fienden. Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939* (Lund 2008), s. 24 (som i sin tur diskuterar Hans Kohns tankar från 1944 i *the Idea of Nationalism. A Study in it's Origins and Background*) men likartade tankar finns tydligt uttryckta av de svenska attachéerna.

41. Wawrzeniuk, 'Med udden österut'.

Efter en resa till Karelska näset och Viborgs skyddskårsdistrikt, skrev major Rydeberg i juni 1923 om utbildningen. Han menade att denna bedrevs med allvar och intresse, eftersom känslan att behöva förbereda sig på försvar mot arvfjenden var påtaglig. Rydeberg fortsatte med att beskriva den karelska befolkningen, som han menade utmärktes av sitt uråldriga krigiska sinnelag.

Hos den, som haft tillfälle att se dessa trakter, stannar det totalintrycket kvar, att vid Systerbäck går en bestämd gräns mellan kultur och barbari liksom även, att den Karelska befolkningen är klart medveten om den fara, som hotar dess kultur från öster, samt att den är beredd att, i den mån som dess krafter därtill förslå, till det yttersta kämpa för densamma.⁴²

Det finns en distinkt skillnad mellan beskrivningen av karelarna och hur finnarna beskrivits tidigare. Karelarna liknar mer österbottniska småbönder än de finska ”slavar” som Lagerlöf beskrev. Karelen och karelarna beskrevs även av kapten H. H. Kjellman från Norrbottens regemente. Han hade under försommaren 1929 genomfört en studieresa till underofficersskolan vid Karelska gardesregementet i Viborg. Rapporten i sig var mycket kortfattad, men i en bilagd promemoria förklarades att just Karelska gardesregementet arbetade med en ny, hemlig övningsorganisation, och att det var själva anledningen till hans studieresa.⁴³ Kjellman redogjorde för de etnografiska förhållandenas militära betydelse. Han menade att det hos befolkningen fanns en strävan efter att utrota allt svenskt och framför allt det svenska språket. De finsknationella var i majoritet och förföljde individer som talade svenska offentligt, något som i sin tur skrämde svenskspråkiga. Kjellman ansåg att det var ryssarna i området som var det största problemet. De hade, enligt honom, ännu inte insett att Finland var självständigt och visade en ”dolsk motvilja” mot finnarna. Ryssarna lärde sig inte heller tala finska. Enligt Kjellman såg karelarna på ryssarna med urgammalt och oblidkeligt hat. Svenskarna betraktades inte direkt som fiender, utan mer som inkräktare och utsugare. Kjellman skrev att

42. Rapport F. 36, ”Angående resa till Karelska näset” den 1 juni 1923 från major Rydeberg (citat från s. 4), Utrikesavdelningen vol. EIa:11, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

43. Reserapport jämställt generalorder 2377/1928 av kapten H. H. Kjellman den 11 november 1929, PM över vissa besök under kommenderingen i Finland, s. 1–2. Utrikesavdelningen vol. EIg:116, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

karelarna enligt egen uppfattning var de ”sanna” finnarna som skulle driva ut alla utländska inslag ur landet. De resonemang Kjellman beskrev låg nära det som äktfinska grupper torgförde rörande synen på olika språkliga minoriteter. Karelaren kändes, enligt Kjellman, igen på sin satta figur, breda och raka nacke samt sitt raka bakhuvud, följaktligen en helt annan ras än ”svenskfinnen” – åter enligt Kjellman.⁴⁴ Det fanns uppenbarligen flera olika dimensioner i beskrivningarna av läget i Karelen. Kjellmans etnografiska betraktelse var på inget sätt ovanlig i rapporteringen, utan likartade resonemang förekom ofta.⁴⁵ Det var uppenbart att olika folkgrupper antogs ha olika egenskaper som var grundläggande för såväl motståndskraft som fiendskap.

Jägare mot ”tsarister” 1921–1926

Historikern Max Engman har jämfört nostrifieringen av officerskårerna i mellankrigstidens nya stater. Dessa ärvde alla etniskt, språkligt och religiöst heterogena skaror officerare från de tidigare imperierna. De officerare som varit lojala mot kejsaren i Wien eller kejsaren i S:t Petersburg ifrågasattes av nationalistiska och yngre frihetskrigare – legionärer i Polen och jägare i Finland. Den finska motsättningen fanns mellan de ofta svenskspråkiga officerare, likt Mannerheim och andra, som tjänstgjort i Ryssland och de yngre, tyskutbildade jägarofficerarna, som även de i många fall var svenskspråkiga, men lika ofta kunde dela äktfinska synsätt.⁴⁶ Både Lagerlöf och Rydeberg pekade på att de svenskspråkiga officerarna var ryggraden i den finska armén. Dessa hörde delvis till ”ryssofficerarna” och till de officerare som utbildats vid kadettskolan i Fredrikshamn. Med Lagerlöfs ord hade dessa ”svenska” officerare anställts medan det saknades dugliga ”finska” officerare och därför hade äktfinnarna nu börjat kritisera krigsmakten. Lagerlöf menade att han

44. Reserapport jämställt generalorder 2377/1928 av kapten H. H. Kjellman den 11 november 1929, PM uppgifter erhållna vid anmälan för svenske militärattachén i Helsingfors den 8. april 1929, s. 9, Utrikesavdelningen vol. EIg:116, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

45. Wawrzeniuk, 'Med udden österut'.

46. Max Engman, 'Legionärer och jägare. Skapandet av en nationell officerskår i mellankrigstidens nya stater', Jussi Kuusanmäki & Kauko Rumpunen (toim.), *Snellmanin ja Mannerheimin välissä. Kirjoituksia sodasta, rauhasta ja isänmaan historiasta* (Helsinki 2000). Se även Piotr Wawrzeniuk, *Med polska ögon. Försvarsförmåga och hotbilder kring Östersjön i polsk militärrapportering 1919–1939* (Lund 2020), s. 146–153.

redan 1918 sagt att den finska nationaliteten saknade ledaregenskaper, och att detta påstående alltså var giltigt.⁴⁷

Lagerlöf beskrev 1921 de olika officersgrupperna. Av de högre officerarna hade nästan samtliga utbildats i Fredrikshamn och därefter tjänstgjort i Ryssland. Jägarna, som var stommen i den finska officerskåren hade, enligt Lagerlöf, stora brister i sin utbildning. Regementschefer och bataljonschefer hade en viss allmänbildning och var ofta unga, spänstiga och vetgiriga, men saknade djup i sin utbildning. Kaptener och löjtnanter bedömde han att stod ungefär på samma nivå som svenska underofficerare. De finska underofficerarna var sämre utbildade än sina svenska motsvarigheter, medan soldaterna var mycket bra, ofta bättre än i Sverige.⁴⁸ I Lagerlöfs beskrivningar fanns hela tiden motsättningen mellan finskt och svenskt. De finska soldaterna beskrevs ofta som hårdiga, medan svenska värnpliktiga beskrevs som bortklemade. Att finska soldater var uthålligare kom sannolikt av en syn på landsbygden och bondesamhället som mer karaktärsdanande än staden. Det fanns inga referenser till rastänk, utan för Lagerlöf handlade det om att finska soldater härdat genom sin uppväxt och därmed var vana vid strapasser. Rikssvenska beväringar antogs i detta avseende ha haft ett för gott liv. Resonemangen om de finska beväringarnas företräden hade sitt ursprung i den svenska officerskårens bild av sina egna beväringar. Det var de svenska förhållandena som Lagerlöf kontrasterade mot.

Rydeberg hade, i motsats till Lagerlöf, en mer positiv bild av jägarofficerarna, något han delade med många Finlandsfrivilliga. Han såg på jägarofficerarna som unga och i avsaknad av moget omdöme. Men de hade erfarenhet från inbördeskriget, även om Rydeberg menade att detta ”knappast kan kallas ett krig i egentlig mening”.⁴⁹ Även denna utsaga var vanlig i den svenska officerskåren, nämligen att inbördeskriget var amatöristiskt rent militärt och mer polisiärt till sin karaktär. Samma synsätt återkom i Rydebergs analys av fälttjänstövningarna 1925 där truppersnas uppträdande och goda soldategenskaper lyftes fram. Officerarna däremot beskrevs som initiativlösa och oförmögna att leda

47. Rapport Litt. no. C. 23 den 19 mars 1920 från major Lagerlöf, Utrikesavdelningen vol. E1a:4, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

48. Rapport Litt. no. D. 9 den 24 februari 1921 från major Lagerlöf, Utrikesavdelningen vol. E1a:6, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

49. Rapport Litt. no. F. 22 den 23 mars 1923 från major Rydeberg (cit. s. 12), Utrikesavdelningen vol. E1a:11, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

trupperna i strid. Deras order gick, enligt Rydeberg, alltid ut på att dirigera förbanden ut på långa kringgångsmanövrer, som sedan upplöste sig i allmänt ”guerillakrig”. Slutsatsen var att ”[e]rfarenheterna från 1918 sitta ännu djupt”.⁵⁰

Skillnaden mellan Lagerlöfs och Rydebergs bedömningar av den finska officerskåren var att Lagerlöf var mer positiv till de äldre, svenskspråkiga officerarna med erfarenhet från Ryssland. Rydeberg var tydligare positiv till jägarofficerarna. De hade inte tillräcklig utbildning, men desto starkare entusiasm. Båda attachéerna betonade dock de svenskspråkiga officerarnas utbildning och ”kultur” i motsats till äktfinsk fanatism. I januari 1924 skrev Rydeberg om försvarsrevisionen och hur de olika officersgrupperna stod mot varandra. Generalstaben bedömde han generellt som klen utbildad och menade att jägarna snart skulle kräva reformer. Enligt Rydeberg var ledningen splittrad där chefen för krigsmakten, generallöjtnant Wilkama, beskrevs som detaljmänniska, samvetsgrann och plikttrogen, men utan visioner. Han var för övrigt ”mycket finsk” med avoghet mot allt svenskt, knappt medelmåttigt bildad och starkt misstänksam. Generalstabschefen Enckell beskrevs som intelligent och arbetsam, men han undvek ansvarstagande och var mindre svenskvänlig. Rydebergs slutomdöme var att den finska krigsmakten borde ha tillgodogjort sig de svenskspråkiga officerarnas kunskaper i högre utsträckning.⁵¹

Dessa redogörelser för de finska officerarnas företräden överensstämmer i stort med hur jägarofficerarna betraktade generalstabschefen Enckell. I oktober 1924 rapporterade Rydeberg åter om språkfrågan i armén och refererade till agrartidningen *Ilkka*. Denna tidning skrev att det fanns alltför många svenskspråkiga officerare i krigsmakten. Rydebergs slutsats var att kampanjen mot officerarna satts i gång på grund av ”trångbröstad nationalistisk fåfänga”, och att samma synsätt fördes vidare av andra tidningar. Rydeberg menade att de svenskspråkiga var de som över huvud taget höll samman armén, på grund av sin, i genomsnitt, vida högre intelligens och organisationsförmåga.

50. Rapport Litt. no. F. 16 den 9 mars 1923 från major Rydeberg, Utrikesavdelningen vol. EA:11 och Rapport Litt. no. H. 19 den 24 februari 1925 från major Rydeberg, Utrikesavdelningen vol. EA:16. Båda i Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

51. Meddelande no. 13 den 19 januari 1924 från major Rydeberg, Utrikesavdelningen vol. EA:15, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

Äktfinnarna utmärktes i stället av ”fanatism” och ”hänsynslöst nationalistiskt övermod.”⁵²

Språkstriden inom armén fortsatte under 1924 och 1925. Varje tillsättningsärende påverkades. Rydebergs slutsats var att språkstriden försvagade arméns motståndskraft, men att motsättningarna egentligen drevs av krafter utanför krigsmakten. De svenskspråkiga officerarna hade, enligt Rydeberg, sin position eftersom de hade en högre kulturell ställning.⁵³ Anklagelserna bedömde han som missriktade. I augusti 1925 flyttades många officerare och flera entledigades.⁵⁴ En av officerarna, generalmajor Tunzelman von Adlerflug, stängdes av. Enligt Rydeberg var det på grund av personliga skäl, dock skrev han samtidigt att frågan sköts illa men att den var av principiell betydelse.

Den [Tunzelmans avstängning] är ett led i den kamp mellan öster- och västerländsk åskådning, som f.n. försiggår inom Finland, och som till sina verkningar hotar att bliva ödesdiger för armén. Den är kampen mellan rädslan för ansvar, egoistiskt utnyttjande av den befälsställning, som innehaves, militär okunnighet om det moderna krigets krav, kraven på formernas tillgodoseende i första hand och ett visst laiszezaller system i befälsutövningen å ena sidan, som utkämpas med lusten att taga ansvar, viljan att uppoffra egna intressen för det allmännas väl, militär sakkunskap, vunnit under försakelser och lidanden, och förmåga att se till realiteterna, låt vara stundom med förbiseende av formernas iakttagande samt en allvarlig strävan att i armén ingjuta en fosterlandsälskande och av sträng plikt känsla präglad anda.⁵⁵

Rydebergs analys sammanföll med jägarofficerarnas uppfattningar – det vill säga att viljan att ta ansvar var något som fanns hos yngre och mer kraftfulla personer. Den ”österländska” uppfattningen var synonym med de äldre officerare som tjänstgjort i Ryssland, och det ”västerländska” fanns hos jägarna. Attachéerna hade generellt goda relationer

-
52. Rapport Litt. G. 118, ”Angående språkfrågan i armén” den 30 oktober 1924 från överstelöjtnant Rydeberg, Utrikesavdelningen vol. E1a:14 och Rapport Litt. H. 2, ”Hetsen mot de finlandssvenska officerarna i agrarpresen” den 9 januari 1925 från överstelöjtnant Rydeberg, Utrikesavdelningen vol. E1a:16. Båda i Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.
 53. Rapport Litt. H. 11, ”Språkstriden i armén” den 29 januari 1925 från överstelöjtnant Rydeberg, Utrikesavdelningen vol. E1a:16, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.
 54. Rapport Litt. H. 80, ”Rensningen inom arméns officerskår” den 28 augusti 1925 från överstelöjtnant Rydeberg, Utrikesavdelningen vol. E1a:16, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.
 55. Rapport Litt. H. 87, ”Generalmajor Tunzelmans entledigande och ytterligare om rensningen inom armén” den 7 september 1925 från överstelöjtnant Rydeberg, Utrikesavdelningen vol. E1a:16, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

till svenskspråkiga officerare, men den senare gruppen var inte homogen. Både Lagerlöf och Rydeberg hade en i grunden positiv syn på Finland, men samtidigt var de skeptiska till den amatörism som de ibland ansåg präglade armén under 1920-talet. Skyddskårerna betraktades ömsom som den enda militära organisationen som fungerade, ömsom som ett potentiellt internt hot eftersom den lätt kunde fångas av äktfinsk retorik.

Problemen med motsättningen mellan olika officersgrupper var flera. En del handlade om utbildning, där yngre jägarofficerare skulle ersätta äldre och mer erfarna officerare. Enligt Rydeberg behövdes båda grupperna, problemet var när jägarrörelsens krav sammanföll med äktfinsk agitation – det vill säga just de grupper Rydeberg beskrivit med orden trångbröstade, fanatiska och präglade av hänsynslöst övermod.⁵⁶ Detta hotade ifrågasätta det svenska inflytandet som i motsats bidrog med bildning, kunskap och tradition – värden som ansågs krävas för en fungerande krigsmakt.

Vid tiden för språkstriden följde även överstelöjtnant Eric Virgin från svenska generalstaben fälttjänstövningarna på Karelska näset 1925. Den nytillträdde generalstabschefen (och jägaröversten) Kurt Martti Wallenius deltog i övningen. I Virgins rapport fanns inga överord. I stället konstaterade han att de unga officerarna passade bäst ute på förband där de ledde soldaterna. Bland högre officerare fanns brister i att leda större förband. Virgins slutsatser var allmänna och rörde den finländska officerskåren utan att nämna några specifika grupper.

Stridigheter mellan de s.k. jägar-officerarna och de officerare, vilka ursprungligen erhållit sin utbildning i Ryssland, försvårar i hög grad arbetet inom armén och försvagar officerskårens auktoritet. Det kan heller icke förnekas, att en stor del av de finska officerarna saknar erforderliga kunskaper och tillräcklig erfarenhet för att fylla sina befattningar. Alla synes visserligen besjälade av viljan att göra sitt bästa, men, särskilt när det gäller de högre befälsposterna, är viljan icke nog. Här kräves kunskap och erfarenhet. I den mån den nyskapade krigshögskolans verksamhet hinner göra sig gällande, komma säkerligen de största bristerna i dessa avseenden att botas. Då så skett, och då schismen inom kåren på ett eller annat sätt nått sitt slut, då, men också först då, kan den finska officerskåren anses skickad att fylla sitt ansvarsfulla värv.⁵⁷

56. Rapport Litt. no. G. 118 den 30 oktober 1924 från major Rydeberg, Utrikesavdelningen vol. EIa:14, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

57. Reserapport jämlikt generalorder 1118/1925 av överstelöjtnant E. Virgin den 15 november 1925, s. 4, 9, 15–17 och citatet 20–21. Utrikesavdelningen vol. Elg:116, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

De generella drag som framträder i tolkningen av de svenska bedömningarna av Finland beskriver de många konflikterna mellan de olika officersgrupperna och intrigerna inom dessa. Dessa tolkades som en följd av självständighetsrörelsens konspiratoriska ursprung. Men det fanns också ett utvecklingstänk kopplat till rasmässiga föreställningar. Det "finska" betraktades som omoget, och följaktligen intrigant samt fallet för konspirationer.⁵⁸ Det handlade inte bara om ras, utan lika mycket om utbildning. Finska officerare betraktades ibland som omogna, otillräckligt utbildade och alltför unga för att leda högre förband. Bedömningen av de finska officerarna varierade dock mellan attachéerna. Lagerlöf var kritisk mot de yngre jägarofficerarna, medan Rydeberg snarare identifierade sig med dessa. Problemet uppkom om eller när de yngre officerarna politiserades i äktsfinsk riktning – eftersom detta inte antogs främja den militära utvecklingen. Den äktsfinska agitationen riskerade att alienera den svenska befolkningen, som enligt bedömningarna var rasmässigt överlägsen och hade den bildning som krigsmakten behövde. RASFÖRESTÄLLNINGARNA kombinerades därför med en historisk tolkning av den finska krigsmakten, där svensk-finsk gemensam historia fanns med i bakgrunden. *Fänrik Ståls sägner* och *Fältskärns berättelser* spelade stor roll för den finska självbilden, men var också viktiga för den svenska tolkningen av Finland.

Lapporörelsen och språkfrågan 1929–1932

Efter 1920-talets motsättningar minskade språkfrågans intensitet och relationerna mellan Sverige och Finland förbättrades. I slutet av 1920-talet drabbades dock Östersjöregionen av agrardepressionen. I samtliga av de nybildade staterna i området uppkom höggerradikala bonderörelser med nära kopplingar till skyddskårer och liknande organisationer. Under 1930-talets första år radikaliserades de flesta av dessa rörelser, särskilt i Baltikum.⁵⁹ I Finland fanns Lapporörelsen, vars agrart betonade antikommunism innebar en mer försonande inställning i språkfrågan. Stödet för Lapporörelsen fanns i den finlandssvenska exportindustrin

58. Det finns överensstämmelser mellan hur de svenska och polska militärattachéerna betraktade Finland, jämför Wawrzeniuk, 'Med udden österut'.

59. Se exempelvis Andres Kasekamp, *The Radical Right in Interwar Estonia*, Studies in Russian and Eastern European History and Society (London 2000) och Magnus Ilmjärv, *Silent Submission. Formation of Foreign Policy of Estonia, Latvia and Lithuania. Period from mid-1920s to Annexation 1940* (Stockholm 2004).

samt bland svenskspråkiga storbönder. Småbrukare och arbetare var däremot relativt ointresserade av rörelsen. Det svenskspråkiga stödet innebar därför att Lapporörelsen inte betonade språkmotsättningar. Det innebar dock inte att språkfrågan inte längre var ett problem, tvärtom fanns en överensstämmelse mellan äktfinska grupper och Lapporörelsens antikommunism. Språkfrågans pregnans, i relation till den radikala högern, ökade efter Mäntsäläupproret då Lapporörelsen förbjöds och spillde över i IKL (Isänmaallinen kansanliike, sv. Fosterländska folkrörelsen). Historikern Henrik Ekberg menar att språkfrågan inte var huvudlinjen i den finska fascismen. Men Ainur Elmgrens forskning om stereotypa bilder av svenskar i den äktfinska diskursen under mellankrigstiden pekar på att det fanns drag av detta. Likheter i bildspråk mellan de antisvenska stereotyperna och antisemitiska dito i Europa var stora. Dessa stereotyper användes i finsk inrikespolitik av högerradikala krafter.⁶⁰

Major Nyqvist rapporterade ofta om Lapporörelsen och var delad i sin syn på densamma. Å ena sidan såg han den som en bred och folklik antikommunistisk rörelse – något han var positiv till. Å andra sidan var han osäker på skyddskårens relationer till Lapporörelsen. Dessutom krävde Lapporörelsen ingrepp i tryckfriheten för att motverka socialistisk agitation – något en konservativt sinnad officer hade svårt att förhålla sig till. Nyqvist var därför ambivalent när Lapporörelsen beskrevs positivt i finsk press.⁶¹ Han beskrev det starka svenskspråkiga stödet för Lapporörelsen, inte minst genom dess relationer till Självständighetsförbundet och Skyddsförbundet. Särskilt inom Självständighetsförbundet fanns många välkända svenskspråkiga.⁶² Självständighetsförbundet (Itsenäisyyden liitto) grundades 1924 som en utbrytning ur Akademiska Karelens-Sällskapet (AKS) i protest mot

60. Meinander, *Nationalstaten*, s. 47; Lauri Karvonen, *From White to Blue – And – Black* (Helsingfors 1988), s. 44–47; Henrik Ekberg, *Führerns trogna följeslagare. Den finländska fascismen 1932–1944* (Ekenäs 1991), s. 304–310; Elmgren, *Den allrakäraste*, s. 288–308.

61. Meddelande no. 3 den 7 januari 1930, Meddelande no. 27 den 20 mars 1930 och rapport Litt. no. M. 56 den 8 april 1930, Utrikesavdelningen vol. ElA:23, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm. Samtliga av major Nyqvist.

62. I Självständighetsförbundet ingick exempelvis Toivo Mikael Kivimäki, Arthur Castrén, Carl Enckell och överste Per Zilliacus. Se Meddelande no. 49 den 16 juni 1930 från major Nyqvist, Utrikesavdelningen vol. ElA:23, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

sällskapets äktfinska propaganda. I Självständighetsförbundet ingick personer med olika politisk hemvist, och även många svenskspråkiga.

I bondetåget i Helsingfors i juli 1930 var den svenskspråkiga delen av befolkningen, särskilt från Österbotten, välrepresenterad. Nyqvist skrev att bondetåget till 20–25 procent bestod av svenskar, och att det var en ståtlig uppmarsch av mogna män som vittnade om en obeveklig vilja att genomdriva sina krav. Lapporörelsen var därmed ”en folk-rörelse bestående av de allra bästa folklager”, och bondetåget ett spontant känsloutbrott bland Österbottens religiösa bönder mot kommunismens antireligiösa förkunnelser.⁶³

Nyqvist betonade dock att Lapporörelsen när som helst kunde utvecklas i äktfinsk riktning och vända sig mot den svenskspråkiga befolkningen.⁶⁴ Under hösten 1930 rapporterade han att Lapporörelsen närmade sig fascismen, något som i sin tur alienerade de svenskspråkiga. På lokal nivå menade han att det fanns stora överensstämmelser mellan skyddskåren och Lapporörelsen. På central nivå däremot arbetade huvudstaben för att motverka skjutsningarna, i vilka lokala förmågor ofta var inblandade.⁶⁵

Skjutsningarna var ett av Lapporörelsens sätt att skrämma politiska motståndare. Lappomän kidnappade helt enkelt meningsmotståndare och ”skjutsade” dessa till den sovjetiska gränsen, och i vissa fall över. Syftet var att skrämma politiska motståndare till tystnad. Skjutsningarna pågick samtidigt som valrörelsen. För Nyqvist var skjutsningarna särskilt allvarliga, inte minst skjutsningen av president Ståhlberg i oktober 1930. För en konservativ som Nyqvist var skjutsningar ett tecken på olagligheter och revolutionärt beteende. Det hela komplicerades av att generalstabschefen generalmajor Wallenius också verkade vara inblandad. Wallenius nära relationer till Lapporörelsen tydliggjordes när han senare blev sekreterare i rörelsen. Nyqvist var skeptisk till oredan

63. Meddelande no. 52 den 21 juli 1930 från major Nyqvist, Utrikesavdelningen vol. E1a:23, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

64. Meddelande no. 50 den 26 juni 1930 från major Nyqvist, Utrikesavdelningen vol. E1a:23, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

65. Under hösten skrev Nyqvist ofta om Lapporörelsen, relationen till skyddskåren och statskupsrisker. Se meddelande no. 61 den 26 augusti 1930, meddelande no. 63 den 9 september 1930, meddelande no. 66 den 16 september 1930, meddelande no. 74 den 10 oktober 1930, meddelande no. 90 den 21 november 1930, meddelande no. 92 den 26 november 1930 samt rapport Litt. no. M. 151 den 1 december 1930 från major Nyqvist. Utrikesavdelningen vol. E1a:23, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

och skrev att ”Walleniusaffären” påverkade relationen mellan Sverige och Finland. I Nyqvists rapportering verkade det som om Finland balanserade på gränsen till statskupp. Polen bedömdes ligga bakom Lapporörelsen och syftet var att få en polskvänlig regering i Finland, och i slutänden få med Finland i en randstatsallians.⁶⁶

Turtola har tonat ned Walleniusaffärens betydelse och menar att Nyqvist vantolkade situationen. I stället pekar han på att Nyqvist ansåg sig utsatt för en komplot från kretsen kring den tongivande Helge Jung (framtida överbefälhavare) i den svenska generalstaben, på grund av sina nära kopplingar till högerpartiet.⁶⁷ En av de drivande var, enligt Nyqvist, föregångaren Frey Rydeberg. Denne hade ett stort kontaktnät i Finland, särskilt inom skyddskåren, och brevväxlade intensivt med finländska kollegor. Nyqvist såg Rydebergs agerande som illojalt och rapporterade till Stockholm om de stora problem han upplevde genom Rydebergs kontakter i potentiellt äktfinska kretsar.⁶⁸

I Nyqvists rapporter till Sverige framstod Lapporörelsen som hotfull. För honom var det allvarligaste den nära relationen mellan skyddskåren och Lapporörelsen – något som han befارade kunde leda till statskupp. Han skrev i oktober 1930 att en ny regering, tillsatt med stöd av bajonetter, även om en stor del av befolkningen stod bakom den, ändå var en statskupp.⁶⁹ Mycket av den information som Nyqvist hade om Lapporörelsen kom från finländsk press, men lika viktig som informatör var överste Talvela i finska generalstaben – själv Lappo-man. Nyqvist erhöll även information från överste Relander, överste

66. Walleniusaffären och relationen mellan generalstaben och Lapporörelsen diskuteras av Nyqvist i handbrev no. 17 den 23 oktober 1930 och handbrev no. 20 den 29 oktober 1930 från major Nyqvist till chefen för utrikesavdelningen, meddelande no. 78 den 17 oktober 1930, Utrikesavdelningen vol. EIa:23, samt meddelande no. 44 den 30 maj 1931, meddelande no. 77 den 5 november 1931, meddelande no. 75 den 30 oktober 1931. Utrikesavdelningen vol. EIa:24, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

67. Turtola, *Från Torne älv*, s. 125–131.

68. Ett problem, enligt Nyqvist, var att Rydeberg skickat ett gratulationstelegram till Wallenius med hjärtliga hälsningar från ”fosterlandsvännen” et cetera. Nyqvist skrev att hans arbete försvärades av att Rydeberg brevväxlade med sina tidigare vänner i Finland och Nyqvist befardade att innehållet i hans rapporter spreds till finska kretsar genom Rydeberg. Se Handbrev no. 19 den 27 oktober 1930, handbrev no. 21 den 29 oktober 1930, handbrev no. 23 den 7 november 1930 samt Omärkt brev den 2 december 1930. Samtliga av major Nyqvist, Utrikesavdelningen vol. EIa:23, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

69. Handbrev no. 18 den 24 oktober 1930 från major Nyqvist, Utrikesavdelningen vol. EIa:23, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

Palojärvi samt den polske militärattachén rörande Lapporörelsen och ”Walleniusaffären”.

I februari 1931 rapporterade Nyqvist om att Lapporörelsen i allt högre grad torgförde tanken om Storfinland, något som uttryckligen skrivits i tidningen *Aktivisti*.⁷⁰ Nyqvist beskrev hur Lapporörelsen alltmer gled över i en blandning av fascism och äkttfinsk agitation, när de fosterländska och antikommunistiska organisationerna gled allt längre åt höger. För Nyqvist var inte språkfrågan det centrala, utan snarast risken för statskupp – något som besannades i och med Mäntsäläupproret i februari 1932. Nyqvist menade att upprorets bakgrund låg i officerskårens politisering som i sin tur härrörde från 1920-talets motsättningar.⁷¹

I sina många rapporter tog Nyqvist ställning för den lagligt valda regeringen och beskrev Lappomännen som radikala våldsverkare. I ett meddelande beskrev han att läget i Finland präglades av en ”folkpsykos”, som även drabbade bildade människor. Lappomännen såg han som radikala utmanare av det hävdvunna (och svenska) statskicket. För svenskt vidkommande innebar Lapporörelsen flera utmaningar. Den äkttfinska radikaleringen innebar en risk för att antisvenska stämningar hamnade i centrum. Detta kunde driva Finland i armarna på Polen, och i värsta fall i krig med Sovjetunionen. Lapporörelsens relationer till skyddskåren visade ur svensk synvinkel på att den radikala rörelsen hade officiellt stöd inom militären. Efter Mäntsäläupproret förbjöds Lapporörelsen, men ersattes av ännu radikalare grupper, om än med begränsad styrka. För svenskt vidkommande var denna utveckling positiv, eftersom det innebar att ingen bred och folklig äkttfinsk rörelse bildades. Radikala smågrupper var ett mindre problem.⁷² Nyqvists misstankar var inte helt ogrundade, givet att finska högerradikaler var inblandade i kupp försök i Estland senare under 1930-talet.⁷³

70. Meddelande no. 8 den 6 februari 1931 från överstelöjtnant Nyqvist (s. 1–2) och meddelande no. 9 den 10 februari 1931, Utrikesavdelningen vol. E1a:24, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

71. Rapport Litt. no. N. 138 den 16 november 1931 från överstelöjtnant Nyqvist (s. 2–3), Utrikesavdelningen vol. E1a:24, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

72. Rapport Litt no. N. 138 den 16 november 1931 från överstelöjtnant Nyqvist, Utrikesavdelningen vol. E1a:24, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

73. Se exempelvis André Sahlström, *Under blåsvarta färger. Den estniska konstitutionella krisens verkningar i de finsk-estniska relationerna åren 1934–1938* (Helsingfors 2000), s. 245.

De finska radikala högergrupperna var uppenbarligen ett allvarligt hot mot olika regeringar.

I januari 1932 förberedde Nyqvist sin återgång till tjänst i Sverige, och som brukligt sammanfattade han sina synpunkter på arbetet i Helsingfors. Han inledde med de som man från svensk sida måste beakta när det gällde Finlands historiska, nationella, inrikespolitiska och sociala förhållanden. Den viktigaste historiska faktorn var, enligt Nyqvist, att de ledande kretsarna i Finland såg det historiska förhållandet mellan Sverige och Finland före 1809 som kolonialt. Den svenska befolkningen i Finland sågs, även av bildade personer, som illojal, och påminde om finsk underordning. Integrerad i denna historiesyn fanns tanken att den finska nationen medvetet hade använts som Sveriges sköld åt öster. Avogheten mot Sverige präglade, enligt Nyqvist, breda skikt i det finska samhället och hade stärkts av Sveriges oförmåga att ta ställning i frihetskriget 1918. I den finska mentaliteten ingick därför misstänksamheten mot Sverige. Enligt samma synsätt försökte Sverige alltid påtvinga Finland rollen som undergiven buffertstat. Den finska nationalismens självbild var att Finland var överlägset och kraftfullt medan Sverige beskrevs som gammalt och kraftlöst.⁷⁴ Nyqvist beskrev den finska misstänksamheten mot Sverige som närmast patologisk, och de mest extrema nationalisterna drev tanken att hela den finska folkstammen skulle omfattas av den finska staten. Det handlade i första hand om karelarna och möjligen i lägre grad om Tornedalsfinnarna. Agitationen riskerade att driva Finland i krig med Sovjetunionen vilket skulle leda till att Finland kunde stämplas som angripare. Här fanns likheter med Aunusexpeditionen 1919. Kopplingen var att Finland kunde ses som angripare refererande till NF:s stadga där medlemmarna var skyldiga att ingripa mot angripare. Aunusexpeditionen genomfördes försommaren 1919 när en frivilligkår gick över den sovjetiska gränsen för att understödja ett uppror mot bolsjevikerna i östkarelen. I ledningen för expeditionen fanns jägarofficerare och Karelenfantaster.

Nyqvist återvände ofta till att betona den svenskspråkiga minoritetens balanserande och civilisatoriska roll i Finland.

74. Samma bedömning av det svenska gjordes av den polske attachén i Helsingfors, se Wawrzeniuk, 'Med udden österut'. Likheten i bedömningarna och även de språkliga överensstämmelserna tyder på att rapporteringen byggde på likalydande källkategorier.

De svenska strävandena att i möjligaste mån tillgodose Finland i lika hög grad som Sverige vid arbetet på att höja riket såsom enhet ifråga om allmän kultur, administration m.m. värdesättes sålunda icke i tillräcklig grad.⁷⁵

Ordvalet i citatet visar på Nyqvists historiesyn, där det svenska inflytandet i Finland var det som hade gett civilisation och kultur. Detta skilde sig inte från hur svenskspråkiga i Finland beskrev samma sak. Det var dock denna typ av ordval och attityd som hetsade äkttfinska kretsar. Risker utifrån Nyqvists resonemang var att språkfrågan fjärrmade Finland från den skandinaviska kretsen. Men trots den finska nationalismens negativa sidor hade Sverige en positiv särställning i Finland.⁷⁶ Nyqvists analys av språkfrågan skiljer sig inte från hur de polska attachéerna bedömde samma fenomen. Deras bedömning var att det svenska inslaget i Finland drog landet i skandinavisk riktning, och fjärrmade Finland från de andra randstaterna.⁷⁷ Att de polska attachéerna rapporterade om samma fenomen på ett likartat sätt säger något om ny diplomatisk historia. Attachéer från olika stater arbetade under likartade förhållanden och med tillgång till likartad information. Detta visar således på att attachéernas rapportering sannolikt förde vidare lokala aktörers perspektiv. Detta är en källkritisk problematik om man väljer att se attachéerna som "sanningsvittnen". I stället ger rapporterna inblick i lokala diskurser samtidigt som attachéernas tolkning av desamma är länkat till deras förförståelse, och inrikespolitiska diskurser i hemlandet.

Nyqvist tolkade uppenbarligen språkfrågan som en del av finsk inrikes-, och inte utrikespolitik. De styrande skikten använde, enligt denna tolkning, språkfrågan som en ventil för att hantera interna radikala opinioner. Likartade resonemang har lyfts fram av Elmgren, som tolkat antisvenska attityder som den finska nationalismens behov av fiender som mobiliserande ideologiska verktyg på den inrikespolitiska arenan.⁷⁸

75. Rapport Litt. no. O. 4 den 14 januari 1932 från överstelöjtnant Nyqvist till C Försvarsdepartementet, s. 1, Utrikesavdelningen vol. ElA:25, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

76. Rapport Litt. O. 4, "Angående vissa högre officerare" den 14 januari 1932 från överstelöjtnant Nyqvist till C Försvarsdepartementet, s. 1–7, Utrikesavdelningen vol. ElA:25, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

77. Wawrzyniuk, 'Med udden österut'.

78. Elmgren, *Den allrakäraste*, s. 290. Se även Matti Klinge, *Från lojalism till rysshät* (Stockholm 1988) s. 223 om att det inte räckte med att språkligt förfinska svenskarna utan att lojalitet handlade om en "sinnenas finskhet".

Språkfrågan var, trots sin inrikespolitiska karaktär, minerad mark i relationerna mellan Sverige och Finland. Därför var exempelvis det svenska kronprinsparets officiella besök i december 1932 en del i dessa motsättningar. Kronprinsparet reste runt i Finland och den nytilträdde attachén i Helsingfors, major Carlos Adlercreutz, deltog i förberedelserna. I brevväxlingen mellan Adlercreutz och den svenske generalstabschefen Boustedt framkom att det var ett problem att kronprinsparets resa gick genom de västra delarna av Finland, eftersom besök där kunde betraktas som ett officiellt svenskt ställningstagande i språkfrågan. Några dagar senare skrev Adlercreutz att han, av president Svinhufvud, fått veta att kronprinsparet absolut inte fick besöka varken svenskspråkiga godsägare eller svenska studentföreningar.⁷⁹ Anledningen var att besök där lätt kunde hetsa den finska opinionen och elda på språkmotsättningarna.

Språkfrågan och Finlands nordiska orientering under senare delen av 1930-talet

Språkfrågan var ett bakgrundsbrus i de svenska militärattachérapporterna och hotade hela tiden att öka i betydelse. Även om den tidigare forskningen pekat på att den svenska regeringen höll armlängds avstånd i språkfrågan och såg den som radikala uttryck för en minoritet, tvingades attachéerna förhålla sig till den. Finlands utrikespolitik svängde alltmer i skandinavisk riktning under andra hälften av 1930-talet efter statsminister Kivimäkis linjetal i augusti 1935. Henrik Meinander pekar på att finskhetsrörelsen tappade fart under 1930-talet beroende på den ekonomiska högkonjunkturen. Det kärvare utrikespolitiska läget med Hitler och Stalin, i kombination med västmakernas ointresse för Östersjöområdet, krävde koncensus i inrikespolitiken – och möjliggjorde följaktligen den skandinaviska linjen. Randstatspolitiken var fruktlös för finskt vidkommande, och det som då återstod var Skandinavien. Den finska regeringen eftersträvade därför en ”allians” med Sverige, i vilken det ingick att remilitarisera Åland. Den krävde i sin tur ett stopp på språkstriderna och den äktofinska agitationen.⁸⁰

79. Brev den 13 augusti 1932 och brev den 15 augusti 1932 från major Adlercreutz till generalmajor Boustedt, Utrikesavdelningen vol. E1a:25, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

80. Meinander, *Nationalstaten*, s. 57–58.

I januari 1936 skrev attachén Egon Tengberg om Finlands utrikespolitiska orientering. Han menade att en viktig poäng var att de måttfulla äktfinnarna nu börjat inse sin isolering i förhållande till Sovjetunionen och att språkfrågan alienerade Finland från skandinaviskt stöd. Sovjetunionen såg, enligt Tengberg, en finsk orientering mot Skandinavien som positiv. Slutsatsen var att det utrikespolitiska läget förbättrats väsentligt jämfört med tidigare.⁸¹

Under 1930-talet gjordes flera försök att förbättra relationerna mellan Sverige och Finland. Ett av dessa var den svenska så kallade ”Blå boken” av Johan Hellner. I den förklarades Sveriges politik mot Finland 1918. Den berörde Ålandsexpeditionen och de tidvis kärva relationerna mellan Sverige och den vita regeringen.⁸² I äktfinska kretsar användes Sveriges politik åren 1918–1921 som ett exempel på Sveriges förräderi mot den finska nationen. Huvudlinjen var att Sverige svikit Finland, som kämpat för både sitt och Sveriges liv, samtidigt som Ålandsexpeditionen sändes ut. ”Blå boken” mottogs inte särskilt positivt i Finland, utan föranledde i stället kritiska presskommentarer. Noteras bör att samma synsätt – att svenska regeringen utnyttjade Finlands läge för att ta Åland – delades av många svenska finlandsfrivilliga officerare.⁸³ Ytterligare en anledning till att Sverige och Finland kunde närma sig varandra militärt under 1930-talet var att de ledande svenska officerarna i allt högre grad kom från de Finlandsfrivilligas krets.

Tengberg beskrev samtidigt det finska politiska klimatet som nyckfullt. Varje fråga som togs upp av de borgerliga partierna kunde användas av mer extrema äktfinska grupper i deras angrepp på svenskheten. Det liknade så till vida en spiral, där äktfinnarna drev den finska borgerligheten framför sig. Exempelvis hade en finsk kulturvecka hållits i Stockholm och refererats positivt i finländsk borgerlig press. Äktfinska grupper försökte i varje läge mobilisera sin antisvenska hållning, och kulturveckan var inget undantag, enligt Tengberg. I AKS tidskrift

81. Meddelande no. 1, ”Översikt december 1935” den 3 januari 1936 från major Tengberg, Utrikesavdelningen vol. E1a:33, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

82. ”Blå boken” – egentligen Johan Hellner, *Memorandum rörande Sveriges politik i förhållande till Finland under tiden från Finlands självständighetsförklaring till det finska inbördeskrigets slut* (Stockholm 1936).

83. Rappe, *Sveriges läge*, s. 100–101; Carl August Ehrensward, *I rikets tjänst. Händelser och människor från min bana* (Stockholm 1965), s. 65; Archibald Douglas, *Jag blev officer* (Stockholm 1950), s. 193.

Suomen Heimo beskrevs svenskarnas ställning i Finlands ekonomiska liv på ett sätt som liknade hur judisk affärsverksamhet beskrevs i det nazistiska Tyskland.⁸⁴

Språkfrågan framstod inte i lika hög grad som ett militärt problem under 1930-talet. Den finska officerskåren hade i svenska ögon mognat och bedömdes vara mindre amatörisk och konspiratorisk. Språkfrågan under 1930-talet handlade inte längre om att Finland stod och vägde mellan ”västlig civilisation” och ”östlig randstatsallians”, som 1920-talets attachéer hade sett det. I stället handlade språkfrågan mer om utbildning och spelade på så sätt in i relationerna till Sverige. Exempelvis skrev Tengberg i mars 1936 att den äktfinska pressen skrivit att finskspråkiga skolbarn behandlats illa i svenskspråkiga kommuner. Tengberg betonade att den officiella undersökningen visat att anklagelserna varit grundlösa. Han avslutade med att detta emellertid inte spelade någon roll för aktivisterna, som hetsades av att språkfrågan på finländska universitet nämnts i rikssvensk press. Aktivisterna såg detta som otillbörlig svensk inblandning i finska förhållanden.⁸⁵ Språkfrågan kopplades dock, i svenska ögon, alltmer till olika extremister. Ett exempel var IKL:s propaganda som rörde firandet av den första Nordens Dag den 27 oktober 1936. Tengberg skrev att nordismen i stort hyllades i den finska pressen, men att IKL-tidningen *Ajan Suunta* gick mot strömmen. Norden beskrevs som präglad av folkfrontsanda och försvarsnihilism, och detta gjorde att det inte fanns någon grund för samarbete enligt tidningen. Tengberg skrev att regeringen var splittrad i Nordenfrågan, och att det alltjämt fanns äktfinska stämningar i regeringen. Hans slutsats var att den nordiska inriktningen, trots allt, stärkts.⁸⁶

Ytterligare en viktig del i de finsk-svenska relationerna, och Sveriges försök att driva på Finlands nordiska inriktning, var Gustaf V:s stats-

-
84. Meddelande no. 65, ”Översikt april 1936” den 2 maj 1936 från major Tengberg, Utrikesavdelningen vol. E1a:33, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.
85. Rapport Litt. no. N. 1 den 5 januari 1931 från överstelöjtnant Nyqvist, Utrikesavdelningen vol. E1a:24, Rapport Litt. no. S. 3 den 22 januari 1936 från major Tengberg och meddelande no. 49 den 3 april 1936 från major Tengberg, Utrikesavdelningen vol. E1a:33. Samtliga i Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.
86. Meddelande no. 128, ”Översikt oktober 1936” den 3 november 1936 från major Tengberg, Utrikesavdelningen vol. E1a:34, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm. Tidningen *Ajan Suunta* (*Tidens riktning*) var den nya versionen av tidningen *Suunta* (*Riktningen*) som propagerade för nationaliserandet av armén. Jämför Klinge, *Från lojalism*, s. 243.

besök i Finland i juni 1936. Tengberg skrev att besöket hade mötts med glädje och stärkt banden mellan Sverige och Finland. Han poängterade dock att den avgörande aspekten var 1936 års försvarsbeslut och de föreslagna försvarsförstärkningarna. Enligt Tengberg hade kungabesöket och försvarsbeslutet vridit vapnen ur händerna på de finska aktivisterna som inte längre kunde hävda att Sverige använde Finland som sköld. Samma sak hade, enligt Tengberg, skrivits i *Hufvudstadsbladet* den 21 juni 1936. Tengberg påpekade att språkfrågan fanns kvar under ytan, men att den inte längre tilläts infektera förhållandet mellan länderna.⁸⁷ Även i detta fall manifesterade Sverige en mer aktiv hållning, samt visade genom besök sin uppskattning av Finlands nordiska orientering. Viktigt var att försvarsförstärkningarna i Sverige under 1930-talet kunde kontrasteras mot 1925 års nedrustning, och därmed möjliggjorde svensk-finsk samverkan. Från finsk horisont var Sverige, efter 1925 års försvarsbeslut, inte något att bygga säkerheten på. Liksom kronprinsparets besök 1932 var kungens besök 1936 storpolitik. Genom kungabesöket manifesterades en svensk intressegemenskap med Finland. Det var dock ett villkorat intresse, som byggde på att äktfinnarna hölls på plats och inte tilläts piska upp stämningen.

I Tengbergs rapportering framstod inte längre språkfrågan som lika allvarlig som tidigare. De äktfinska elementen fanns kvar, men hade isolerats och i viss mån blivit ännu mer extrema. Relationen mellan agrarerna och äktfinnarna fanns också kvar, men språkfrågan var mer nyanserad. Det fanns inte heller särskilt många referenser till nationalkaraktär eller ras i Tengbergs rapporter. Det var ett led i en ”normalisering” av den svenska synen på de nya staterna. Den gamla statens representanter hade vant sig vid de nya staterna, som under 1930-talet alltmer började finna sina former.

De positiva svensk-finska relationerna under 1930-talet kröntes med Stockholmsplanen 1939. Syftet var att Åland skulle befästas gemensamt, i samarbete mellan Sverige och Finland. Förspelet till att Ålandsfrågan återkom i relationerna berodde på Ålands strategiska betydelse, något som aktualiserades i den svenska försvarskommissionen. Frågan hade varit aktuell redan 1932 (och egentligen 1927 när Ålandsdetachmentet

87. Meddelande no. 90, ”Översikt juni 1936” den 4 juli 1936 från major Tengberg, Utrikesavdelningen vol. EIA:34, Generalstabens arkiv (f.d. H), Krigsarkivet, Stockholm.

sattes upp), när de svensk-finska försvarsplanerna dryftades. En aktör var kommandör Helge Strömbäck (marinchef 1945–1953) som 1936 skrev boken *Sverige och Östersjön*, där kontroll över Åland var helt centralt.⁸⁸ Huvudproblemet var strategiskt, både för Finland och för Sverige. Ett Åland i fientlig hand innebar att den svenska och finska kusten längs Bottenhavet blev sårbar för landstigningar. Svenska förband kunde heller inte föras över till Finland på fartyg, för ett potentiellt sanktionsingripande. Finsk import av krigsmateriel från Sverige försvårades också om Åland kontrollerades av en fiende.

Språkstridens nedtoning och lösningen av frågan om universitetets utbildningsspråk, med regeringen Kallios beslut våren 1937, innebar att Sverige och Finland kom närmare varandra. Henrik Meinander skriver att den finska krigsmaktens outtalade syfte med Ålandspolitiken var att knyta Sverige till Finland, och i förlängningen få till ett försvarsförbund.⁸⁹ Stockholmsplanen möjliggjordes därför av språkstridens nedtoning. Men det var inte språkstriden som var avgörande, utan i lika hög grad gemensamma säkerhetspolitiska utmaningar. Frågan kan dock ställas om Stockholmsplanen hade varit möjlig *utan* att språkfrågan tonades ned. Detta går att jämföra med utarbetandet av de svensk-finska planerna på sanktionsingripande 1932. Planerna utarbetades utan att språkfrågan var löst. Stockholmsplanen utarbetades av de svenska och finska generalstaberna och innebar utbyte av information och en omfattande operativ planläggning.⁹⁰ Finlands skandinaviska inriktning skapade stabilitet utifrån svensk synvinkel, men lika viktigt att betona var att den svenska utrikespolitiken hade stabiliserats. De svaga minoritetsregeringarna från 1920-talet, med skiftande utrikespolitiska riktningar, hade ersatts av en stabil neutral ”skandinavism” med socialdemokrater och bondeförbundare i allians, det vill säga samma upplägg som i den finska rödmylleregeringen.

88. Helge Strömbäck, *Sverige och Östersjön* (Stockholm 1936). Se även Björn Gäfvert, 'Helge Strömbäck' i Artéus, *Svenska officersprofiler*.

89. Meinander, *Nationalstaten*, s. 58.

90. Fredrik Eriksson, 'Defending the Åland islands – Swedish-Finnish joint operational planning in the late 1930s', Harold E. Raugh (ed.), *Alliance Planning and Coalition Warfare. Historical and Contemporary Approaches* (Institute for Strategic Research Belgrad 2019).

Avslutning

Den svenska bilden av språkstriden i Finland är mångfasetterad med sina många olika faser och konnotationer. Ett problem för den svenska perceptionen var att det handlade om en svenskspråkig minoritet. Detta komplicerade tolkningen av informationen om händelserna i Finland. Det är tydligt att de svenska attachéerna fick sin information från den svenskspråkiga pressen, något som påverkade deras bedömningar. På ett likartat sätt fick attachéerna ofta sin information från svenskspråkiga officerare i finska generalstaben och skyddskårsstaben. Det innebar inte att den information som man fick den vägen behövde vara svenskvänlig, eftersom den finska officerskåren var ytterst heterogen, och det fanns svenskspråkiga officerare i olika grupperingar. Men det innebar trots allt att källorna till den svenska rapporteringen var tendensiösa.

Det mest utmärkande draget i den svenska militära rapporteringen från Helsingfors är historiens betydelse. I de svenska attachéernas analyser fanns den gemensamma historien alltid närvarande. Det var exempelvis också vanligt med en konservativt färgad, evolutionär och organisk syn på samhällsutveckling i attachérapporterna. De starka konflikterna i det finska samhället under 1920-talet antogs, enligt detta synsätt, komma av att samhället inte växt fram evolutionärt. I stället hade inbördeskriget skapat motsättningar på den segrande sidan. Det var svårt för attachéerna att frigöra sig från den historiskt orienterade tolkningen av den svenskspråkiga minoritetens betydelse för Finland. Men det är samtidigt inte möjligt att tydligt skilja mellan vad som är rikssvenskt och vad som är svenskspråkigt i Finland i rapporterna. Attachéerna upplevde kritiken mot svenskspråkiga i Finland lika mycket som en kritik av Sverige. Bilden av ”rikssvensk” kontra ”finlandssvensk” skilde sig i detta avseende sannolikt inte så mycket från varandra. Synen på de svenskspråkiga minoriteterna var, för attachéerna, samtidigt en självbeträktelse. Tydligt är dock att det ”svenska”, oavsett vilken sida om Bottniska viken det handlade om, blev liktydigt med västerländsk civilisation. De äkttfinska rörelserna blev därmed antitesen – tokiga, snarstuckna, omogna och svårtolkade. Dessutom ansågs de drabbade av hybris efter segern i inbördeskriget. Svårigheten att separera rikssvenskt från finlandssvenskt och finskt handlar också om vilken roll den svenska politiken hade för attachéernas bedömningar. Den harm som Lagerlöf periodvis uppvisade i sina rapporter härrörde från, som han bedömde det, svensk militär och strategisk impotens. Detsamma

spelade in i relationerna längre fram med 1925 års nedrustningsbeslut. Den svenska nedrustningen förminskade Sverige i den finska krigsmaktens bedömningar, i attachéernas självbild och i äktfinska kretsar. De negativa rapporterna som Rydeberg och Nyqvist skickade handlade därför lika mycket om svensk inrikespolitik som om Finland. Detta är det viktigaste resultatet av studien – nämligen att rapporteringen från Helsingfors ger en inblick i de svenska och finska officerskårernas självbetraktelser. Det handlar alltså om olika självbilder som förmedlades fram och tillbaka över Östersjön.

I de historiska resonemangen hos militärattachéerna är också ras-mässiga faktorer – i tidens anda – invävda. Det går däremot inte att separera historia från ras, från miljö eller för den delen från tankar om klimat och nationalkaraktär. Det svenska civilisationsbidraget, i attachéernas ögon, handlade lika mycket om ras som något annat. Föreställningen var att det svenska i Finland – och särskilt i Österbotten – besegrade det röda i södra Finland. Men de historiska och rasmässiga konnotationerna kunde inte heller separeras från bedömningar av den finska officerskåren. Periodvis tolkade de svenska attachéerna äldre svenskspråkiga officersgrupper som ryggraden i det finska försvaret. Det fanns ett mått av identifikation, men det var inte entydigt. Jägarofficerarna, särskilt om de var svenskspråkiga, betraktades också positivt. Problemet uppkom när yngre jägarofficerare ”drabbades” av äktfinsk radikalism. Det centrala för de svenska bedömningarna var att alltför radikala element – vare sig det handlade om Lapporörelsen eller äktfinska grupper i gemen, tilläts styra finsk utrikespolitik. Vi måste minnas Finlands roll i svensk utrikespolitik. Svenska sanktionsingripanden inom ramen för NF avsåg egentligen ingen annan stat än Finland. Detta illustreras av de planer som de svenska och finländska generalstaberna skapade i 1930-talets början. Det fanns inga svenska planer på ingripanden till förmån för någon annan stat än just Finland. Det illustrerar Finlands betydelse i svensk säkerhetspolitik – och rimmar med dagens säkerhetspolitiska samarbete.